

به نام خدا

مبانی هنرهای تجسمی

مؤلفان:

دکتر آتوسا اعظم کثیری

(عضو هیات علمی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی)

(دکترای مطالعات عالی هنر)

محسن افروزی

(کارشناسی ارشد ارتباط تصویری و مدرس دانشگاه)

هرگونه چاپ و تکثیر از محتویات این کتاب بدون اجازه کتبی ناشر ممنوع است. متخلفان به موجب قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان تحت پیگرد قانونی قرار می گیرند.

◀ عنوان کتاب: مبانی هنرهای تجسمی

◀ مولفان: آتوسا اعظم کثیری - محسن افروزی

◀ ناشر: موسسه فرهنگی هنری دیباگران تهران

◀ ویراستار: مهدیه مخبری

◀ صفحه آرای: نازنین نصیری

◀ نوبت چاپ: اول

◀ تاریخ نشر: ۱۴۰۲

◀ چاپ و صحافی: نامن

◀ تیراژ: ۱۰۰ جلد

◀ قیمت: ۲۲۰۰۰۰۰ ریال

◀ شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۱۸-۷۹۸-۹

◀ نشانی واحد فروش: تهران، خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه

◀ تقاطع شهدای ژاندارمری - پلاک ۱۵۸ ساختمان دانشگاه -

◀ طبقه دوم - واحد ۴ تلفن ها: ۶۶۹۶۵۷۴۹-۲۲۰۸۵۱۱۱

◀ فروشگاههای اینترنتی دیباگران تهران :

WWW.MFTBOOK.IR

www.dibagarantehran.com

سرشناسه: اعظم کثیری، آتوسا، ۱۳۵۶-
عنوان و نام پدیدآور: مبانی هنرهای تجسمی /
مولفان: آتوسا اعظم کثیری، محسن افروزی؛
ویراستار: مهدیه مخبری.
مشخصات نشر: تهران: دیباگران تهران: ۱۴۰۲
مشخصات ظاهری: ۲۱۰ ص: مصور،
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۱۸-۷۹۸-۹
وضعیت فهرست نویسی: فیبا یادداشت: کتابنامه.
موضوع: هنر- راهنمای آموزشی
موضوع: Art-study and teaching
موضوع: ادراک بصری در هنر
موضوع: Visual perception in art:
موضوع: هنر- جنبه های روانشناسی
موضوع: Art-psychological aspects
موضوع: نقاشی painting
شناسه افزوده: افروزی، محسن، ۱۳۶۹-
رده بندی کنگره: ۲۸۰ NX
رده بندی دیویی: ۷۰۰/۷۱:
شماره کتابشناسی ملی: ۹۵۰۱۰۶۳

نشانی تلگرام: @mftbook نشانی اینستاگرام دیبا dibagaran_publishing

هر کتاب دیباگران، یک فرصت جدید علمی و شغلی.

هر گوشی همراه، یک فروشگاه کتاب دیباگران تهران.

از طریق سایتهای دیباگران، در هر جای ایران به کتابهای ما دسترسی دارید.

فهرست مطالب

مقدمه ناشر ۶

پیشگفتار مؤلف ۷

فصل اول

دستور زبان بصری و جهان تصویر ۱۰

ماهیت در حال تکامل زبان و بیان هنری ۱۱

سه مؤلفه اصلی در هنرهای تصویری (موضوع، فرم، محتوا) ۱۸

وحدت انداموار اثر هنری ۲۳

مفاهیم بنیادین در هنرهای دوبعدی ۲۸

مفاهیم بنیادین در هنرهای سه بعدی ۳۲

فصل دوم

پایه و اساس ساختار ترکیب بندی: عناصر تجسمی ۳۶

زبان و بیان بصری ۳۷

عناصر و اصول هنرهای تجسمی ۳۸

وحدت و یکپارچگی در اثر هنری ۳۸

سبک در آثار هنری ۳۹

عناصر تجسمی در آثار هنری ۳۹

رنگ و ویژگی های آن در هنرهای تصویری ۴۱

ارزش نور و سایه- تیرگی و روشنی ۴۵

خط وسیله ارتباط در هنر ۴۶

بافت و تأثیر و طبیعت آن در آثار هنری ۶۱

شکل و فرم در هنر ۶۷

جرم و حجم در آثار هنری ۶۷

فضا در هنرهای دوبعدی و سه بعدی ۶۹

کار کردن با عناصر بصری ۷۲

فصل سوم

اصول هنرهای تجسمی ۷۳

۷۴	عوامل و کیفیت‌های بصری
۷۵	هماهنگی اجزای تصویر
۹۵	تنوع: بهره‌جویی از تقابل‌ها
۹۵	تضاد: روشی برای برجسته‌سازی موضوع
۹۸	درجه‌بندی
۹۹	تعادل در ترکیب‌بندی
۱۰۷	تناسب: رابطه اجزای تصویر
۱۱۶	تسلط
۱۱۷	تحرک: ایجاد کنش بصری
۱۲۰	ایجاز یا اقتصاد بصری

فصل چهارم

انواع ترکیب‌بندی بر پایه عناصر و عوامل بصری ۱۲۵

۱۲۶	ساختار شبکه‌ای
۱۲۸	ساختار دایره‌ای
۱۳۳	ساختار مثلثی
۱۳۶	ساختار الماس‌گونه
۱۳۸	ساختار کانونی (مرکزی)
۱۴۱	ساختار دو مرکزی
۱۴۲	ساختار پل‌مانند
۱۴۵	ساختار پیش‌طره
۱۴۷	ساختار منتشر متعادل
۱۵۲	ساختار گسترش شعاعی
۱۵۳	تأکید بر حالت قطری
۱۵۴	تأکید بر حالت افقی
۱۵۶	تأکید بر حالت عمودی
۱۵۷	تسلط حالت منحنی
۱۶۲	ساختار ال (L) مانند

۱۶۶	در جستجوی معنا
۱۶۷	کنش نیروهای بصری و واکنش‌های روان‌شناختی
۱۶۸	میدان بصری در فضای دُوْبعَدی و سه‌بعَدی
۱۷۰	بیان بصری و ادراک
۱۷۲	روان‌شناسی گشتالت و سازماندهی بصری
۱۷۸	گشتالت در بازنمایی اثر بصری (فضا و زمان)
۱۸۲	بازنمایی بصری و شباهت
۱۸۶	ماهیت انتزاع در هنر و تطبیق با تجربه بیرونی بصری
۱۹۵	عناصر و عوامل بصری در فرآیند ساخت پیام
۱۹۷	فرم و پیام‌های بصری
۱۹۹	جهان فضایی تصویر و نیروهای حاکم بر آن
۲۰۳	سازماندهی موزون طرح بصری در ارتباط با معنا
۲۰۴	هم‌افزایی و تقابل‌ها در امر سازماندهی
۲۰۹	منابع

خط‌مشی انتشارات مؤسسه فرهنگی هنری دیباگران تهران در عرصه کتاب‌هایی با کیفیت عالی است که بتواند
خواسته‌های به روز جامعه فرهنگی و علمی کشور را تا حد امکان پوشش دهد.
هر کتاب دیباگران تهران، یک فرصت جدید شغلی و علمی

حمد و سپاس ایزد منان را که با الطاف بی‌کران خود این توفیق را به ما ارزانی داشت تا بتوانیم در راه ارتقای دانش عمومی و فرهنگی این مرز و بوم در زمینه چاپ و نشر کتب علمی و آموزشی گام‌هایی هرچند کوچک برداشته و در انجام رسالتی که بر عهده داریم، مؤثر واقع شویم.

گسترده‌گی علوم و سرعت توسعه روزافزون آن، شرایطی را به وجود آورده که هر روز شاهد تحولات اساسی چشمگیری در سطح جهان هستیم. این گسترش و توسعه، نیاز به منابع مختلف از جمله کتاب را به عنوان قدیمی‌ترین و راحت‌ترین راه دستیابی به اطلاعات و اطلاع‌رسانی، بیش از پیش برجسته نموده است.

در این راستا، واحد انتشارات مؤسسه فرهنگی هنری دیباگران تهران با همکاری اساتید، مؤلفان، مترجمان، متخصصان، پژوهشگران و محققان در زمینه‌های گوناگون و مورد نیاز جامعه تلاش نموده برای رفع کمبودها و نیازهای موجود، منابعی پُر بار، معتبر و با کیفیت مناسب در اختیار علاقمندان قرار دهد.

کتابی که در دست دارید تألیف "سرکارخانم دکتر آتوسا اعظم کثیری و جناب آقای محسن افروزی" است که با تلاش همکاران ما در نشر دیباگران تهران منتشر گشته و شایسته است از یکایک این گرامیان تشکر و قدردانی کنیم.

با نظرات خود مشوق و راهنمای ما باشید

با ارائه نظرات و پیشنهادات و خواسته‌های خود، به ما کمک کنید تا بهتر و دقیق‌تر در جهت رفع نیازهای علمی و آموزشی کشورمان قدم برداریم. برای رساندن پیام‌هایتان به ما از رسانه‌های دیباگران تهران شامل سایتهای فروشگاهی و صفحه اینستاگرام و شماره‌های تماس که در صفحه شناسنامه کتاب آمده استفاده نمایید.

مدیر انتشارات

مؤسسه فرهنگی هنری دیباگران تهران
dibagaran@mftplus.com

پیشگفتار مؤلف

هنرها یکی از اشکال بنیادین روابط انسانی هستند. هنرهای بصری و نمایشی را می‌توان وسیله‌ای در نظر گرفت که انسان‌های گذشته و اکنون عواطف و اندیشه‌های خود را از طریق آن به شکلی منحصر به فرد برای دیگر انسان‌ها ابراز می‌دارند و گاه تفکر، علاقه و تحسین ایشان را برمی‌انگیزاند. شاید در ابتدا تعریف هنر و نیز اثر هنری زیبا کار چندان دشواری به نظر نرسد؛ اما در حقیقت این موضوعی است که متفکران و هنرمندان و منتقدین بسیاری را تاکنون به چالش کشیده است. فیلسوفان کهن نظیر افلاطون و ارسطو کوشیدند ماهیت خاص هنر را توصیف کنند و محققان بسیاری پس از ایشان نیز در تلاش خود برای ارائه تعریف جامعی از هنر معیارهایی را برای تشخیص شیء هنری از دیگر اشیاء برشمرند. در تفکر سنتی درباره اثر هنری حداقل این چند معیار مطرح شده است:

- اثر هنری می‌بایست آینه‌وار منعکس‌کننده واقعیت باشد؛ یعنی شبیه چیزی باشد که در جهان بیرونی به چشم می‌آید.
- آفرینش اثر هنری می‌بایست همراه با مهارت و به‌کاربردن تکنیک‌ها و روش‌های خاصی باشد که حاصل مدت‌ها تمرین و آموزش و ممارست است.
- اثر هنری می‌بایست برای چشم خوشایند باشد، حتی اگر کاملاً طبیعت‌گرا نباشد.
- هنر می‌بایست بیانگر اندیشه‌ها، تجربیات، باورها و احساسات هنرمند باشد تا با مخاطب نوعی مفاهیم برقرار سازد.

اگر تمام این ویژگی‌ها را در نظر بگیرید، می‌توانید هنرهای تجسمی را به این صورت تعریف کنید: بیان منحصر به فرد اندیشه‌ها، باورها، تجربیات و احساسات بیان شده در اشکال بصری با صورت و ساختاری خوب و متناسب و خوشایند. هر چند برای هنر، قوانین ثابت انعطاف‌ناپذیری وجود ندارد، ولی هنرمندان در هر عصری کوشیده‌اند معیارهایی صوری و محتوایی برای اثر هنری زیبا مشخص نمایند. در اصطلاح، اصول و قواعد و دستور زبانی را که امروزه «مبانی هنرهای تجسمی» می‌نامیم، بیش از همه حاصل تجربیات، مطالعات و سلیق و تفکرات هنرمندان دوره مدرن -به‌خصوص استادان مدرسه باهاوس^۱- بوده است. امروزه این قواعد به صورت‌های مختلف مورد ارزیابی و بازسازی قرار گرفته و با تجربیات نوین هنرهای پسامدرن درهم آمیخته است، ولی همچنان دانستن آنها برای درک آثار هنری و نیز خلق نمونه‌های زیبای هنری به‌نوعی ضرورت دارد؛ در این کتاب برآنیم که این دستورات را با بیانی بسیار ساده و کاربردی به هنرجویان و علاقه‌مندان آثار هنری معرفی نماییم. البته در این اثر کوشیده‌ایم شرح نظری مسائل بنیادین، مرتبط با هنرهای تصویری را با مثال‌های عملی از آثار هنری هنرمندان جهان و ایران همراه کنیم تا هم از جذابیت بالاتری برخوردار باشد و هم با مشاهده کاربرد عملی آنها دریافت این مفاهیم بنیادین به سهولت

۱-Bauhaus یک مدرسه هنری در آلمان بوده در اوائل قرن بیستم میلادی تا پیش از جنگ جهانی دوم که در پرورش هنرمندان نوگرا و نیز گسترش مبانی طرح و فرم هنری و آموزش هنرهای نوین و اصول هنر مدرن تأثیری بسزا برجای گذاشته؛ این مدرسه با همین عنوان طی سال‌های بعد در کشور سوئیس، آمریکا و اینک دوباره در آلمان به فعالیت خود ادامه داده است.

صورت گیرد. (ضمن اینکه عناوین و مشخصات همه آثار در زیرنویس صفحات به زبان انگلیسی آمده است تا خوانندگان گرامی نسخه چاپی کتاب بتوانند کیفیت بهتری از تابلوها را در فضای مجازی جستجو و مشاهده کنند.) در این کتاب مبنای مطالعه مبانی هنرهای تجسمی را براساس مفاهیم «عناصر تجسمی» و «عوامل تجسمی» قرار داده‌ایم که پیش از شروع مطالب و در انتهای همین پیشگفتار خلاصه‌ای فهرست‌وار از آنها را در دو جدول ملاحظه می‌کنید. این کتاب در پنج فصل تنظیم شده است؛ در فصل نخست به ماهیت و مؤلفه‌های بنیادین هنرهای دوبعدی و سه‌بعدی پرداخته خواهد شد. فصل دوم و سوم به شرح نسبتاً مفصلاً از عناصر و عوامل تجسمی اختصاص دارد. در فصل چهارم به‌صورت جداگانه و همراه با مثال‌های متعدد تصویری، کاربرد مبانی را در ترکیب‌بندی آثار نقاشی بررسی می‌کنیم؛ همچنین در فصل پنجم به تأثیر کاربرد مبانی صوری هنر در انتقال مفاهیم و اندیشه‌های هنرمند می‌پردازیم. امید است که این نوشته مختصر و کاربردی علاقه‌مندان هنر را در درک و لذت بردن بیشتر از آثار هنری یاری کند. خلاصه‌ای از مباحثی که در این کتاب تحت عنوان عناصر و عوامل تجسمی خواهد آمد در جدول زیر شرح داده شده است.

عناصر هنرهای تجسمی عبارت‌اند از: عناصر بصری خط، فرم، شکل، فضا، رنگ، بافت، ارزش.^۱

خط	خط عنصری بصری است که از حرکت نقطه در فضا حاصل می‌شود. خط ممکن است دوبعدی یا سه‌بعدی، توصیفی ^۲ ، القایی ^۳ و یا انتزاعی ^۴ باشد.
فرم	در هنرها، عنصر سه‌بعدی که حجمی را مشتمل بر طول، عرض و عمق-دربرگیرد فرم می‌گویند؛ مانند یک مکعب، کره، هرم یا استوانه. همچنین فرم می‌تواند سیال و آزاد باشد.
شکل	عنصری در هنر که دوبعدی، مسطح و محدود به طول و عرض است.
فضا	عنصری در هنرهای تجسمی است که به‌واسطه آن، نواحی مثبت و منفی اثر تعریف می‌شود و یا در آن احساس عمق القاء می‌گردد.
رنگ	عنصری از هنرهای بصری که متشکل از سه ویژگی است؛ <ul style="list-style-type: none"> • فام^۵: نام رنگ • ارزش^۶: روشنی و تیرگی رنگ (ارزش رنگ با افزودن سیاه و سفید به آن تغییر می‌کند) • شدت^۷: کیفیت درخشش و خلوص رنگ (رنگی با شدت بالا، قوی و درخشان است و رنگ با شدت کم خاموش و کدر است.)
بافت	عنصری در هنرهای دیداری که القاگر حسی است که از لمس سطوح اشیاء حاصل می‌شود.

1- Color, Form, Line, Shape, Space, Texture, Value

2- Descriptive

3- Implied

4- Abstract

5- Hue

6- Value

7- Intensity

ارزش	روشنی و تیرگی رنگ‌ها را ارزش می‌گویند. "سفید" روشن‌ترین و "سیاه" تیره‌ترین ارزش را دارا هستند؛ و ارزشی که در میانه این دو بیشینه قرار دارد را خاکستری می‌نامند.
------	---

اصول هنر یا عوامل تجسمی عبارت‌اند از: تعادل^۱، تأکید^۲ و تضاد^۳، تسلط^۴، تحرک^۵، تناسب^۶، ضرباهنگ^۷، وحدت^۸ و تنوع^۹ و درجه‌بندی^{۱۰}؛ این‌ها در حقیقت ابزاری هستند که هنرمند برای سازماندهی عناصر درون یک اثر هنری به کار می‌گیرد.

تعادل	روشی برای ترکیب عناصر به گونه‌ای که در اثر هنری احساس ترازمندی و ثبات ایجاد نماید. تعادل می‌تواند متقارن ^{۱۱} و یا نامتقارن ^{۱۲} باشد.
تأکید و تضاد	روشی برای ترکیب عناصر بصری جهت برجسته‌سازی تفاوت مابین آنها.
تسلط	روشی برای برجسته‌نمایی بخشی از تصویر (اغلب به واسطه تأکید و تضاد)
تحرک	اصلی در طراحی است که به منظور القای احساس کنش و هدایت نگاه بیننده در جای‌جای اثر هنری به کار می‌رود.
تناسب	اصلی در هنرهای بصری است که به رابطه اجزای ترکیب‌بندی با همدیگر و به کلیت اثر اشاره دارد.
درجه‌بندی	روشی در ترکیب عناصر بصری در اثر هنری با استفاده از یک سلسله تغییرات تدریجی در آن عناصر؛ (مثلاً تبدیل اشکال بزرگ به کوچک یا رنگ‌های تیره به روشن در چند مرحله)
ضرباهنگ	طریقی برای ترکیب اجزای بصری مشابه در اثر هنری با هدف برجسته‌سازی شباهت‌های آنها که به واسطه تکرارها و تغییرات تدریجی ظریف به دست می‌آید.
وحدت	اصلی در طراحی که از طریق کاربرد صحیح تعادل و تناسب در ترکیب‌بندی اثر هنری حاصل می‌شود.
تنوع	اصلی در طراحی اثر هنری که با گوناگونی و تضاد عناصر ترکیب‌بندی در ارتباط است و در نتیجه کاربرد اشکال، اندازه‌ها و رنگ‌های مختلف به دست می‌آید.
ایجاز ^{۱۳}	حذف جزئیات اضافی جهت ایجاد جذابیت و هماهنگی در تصویر

-
- 1- Balance
 - 2- Emphasis
 - 3- Contrast
 - 4- Dominance
 - 5- Movement
 - 6- Proportion
 - 7- Rhythm
 - 8- Unity
 - 9- Variety
 - 10- Gradation
 - 11- Symmetrical
 - 12- Asymmetrical
 - 13- Economy